
2

ВОПРОСЫ СЛЕДСТВЕННОЙ ТАКТИКИ И МЕТОДИКИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

УДК 343.985

В.А. Колесник, доктор юрид. наук, професор

Академія адвокатури України

РОЛЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Розглядається сутність, завдання, роль і значення криміналістичної діагностики в діяльності органів досудового розслідування під час кримінального провадження. Акцентується увага на використанні можливостей криміналістичної діагностики, яка має значення не лише для розв'язання діагностичних завдань, що виникають під час діяльності експерта чи спеціаліста, а й для забезпечення розв'язання низки тактичних завдань, що вирішує слідчий під час організації розслідування й проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Загострення криміногенної обстановки в Україні, зростання рівня злочинності з одночасним зниженням загального рівня життя й добробуту населення, недостатнім забезпеченням правоохоронних органів сучасними науковими й науково-технічними розробками в галузі криміналістики і високою технічною оснащеністю злочинних елементів ставить перед науковцями й практиками завдання пошуку ефективних шляхів протидії негативним соціальним процесам і явищам. Попри наявності певних позитивних тенденцій у становленні демократичних основ і державності сучасної України, особливість соціально-економічної ситуації в країні є такою, що значна частина суспільних відносин не може дістати свого подальшого розвитку без належного кримінально-правового забезпечення. Це зумовлено тим, що організована злочинність починає сьогодні домінувати у кримінальному середовищі. Особлива зухвалість, жорстокість скоєння

злочинів, формування злочинних авторитетів нового типу, наявність значних матеріальних цінностей, які знаходяться в їх розпорядженні, висока технічна озброєність злочинних формувань, консолідація та інтернаціоналізація великих груп організованої злочинності й спроба до створення ними власної потужної економічної системи — ось далеко не повний перелік ознак сучасної української злочинності, що перетворилася у серйозну загрозу суспільству і державі.

В сучасний соціально-економічний період науковці й практики звертають увагу на сплеск злочинності, пов'язаної з порушенням конституційних прав і свобод громадян, вбивствами на замовлення, викраденнями людей, терористичними актами, шпигунством, контрабандою, незаконним обігом зброї, радіоактивних матеріалів, наркотичних речовин, корупцією та іншими небезпечними злочинами. Сьогодні злочинність не має меж ні в часі, ні в просторі, вона деформує загальнолюдські цінності, підриває економіку, постійно загрожує життю й благополуччю всіх і кожного. До того ж її небезпека в історичному аспекті розвитку суспільства невпинно зростає й вимагає постійного перегляду у використанні й вдосконаленні сучасних засобів, прийомів і методів, які сприяють більш повному й швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів. Адекватне реагування з боку правоохоронних органів на кримінальні прояви є необхідною умовою виживання, ознакою передбачення ситуації, доцільності й розумності дій суспільства та держави в боротьбі зі злочинністю. Під час досудового розслідування особливо небезпечних і тяжких злочинів виключно важливу роль відіграє криміналістична діагностика як система науково розроблених завдань та методів розпізнавання й пояснення суті, властивостей, станів й інших особливостей об'єктів, явищ, процесів, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями з метою їх своєчасного виявлення, розкриття, розслідування, а також запобігання. Сьогодні перед криміналістикою стоїть завдання з розробки науково-обґрунтованих рекомендацій щодо здійснення кримінального провадження в сучасних умовах з урахуванням прогнозованих в подальшому негативних змін в динаміці злочинності.

Розкриття й розслідування злочинів — процес багатогранний, однією з особливостей якого є використання теоретичних та практичних розробок багатьох галузей науки і техніки. Як свідчить практика, найбільша ефективність застосування розробок різноманітних галузей знань за конкретним напрямом досягається за наявності чітко відпрацьованої системи виважених і науково обґрунтованих теоретичних

положень, спрямованих на вирішення нагальних потреб практики. Кримінальне провадження здійснюється завдяки діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, що діють в межах наданих їм повноважень. Завдання кримінального провадження встановлені вимогами ст. 2 КПК України, відповідно до яких, поряд з іншими, виступає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу [1, с. 17].

Розслідування за фактом вчиненого кримінального правопорушення здійснюється уповноваженими на його проведення органами досудового розслідування, якими є слідчі підрозділи відповідних правоохоронних відомств, у формі досудового слідства або дізнання. Досліджуючи наслідки кримінального протиправного прояву або ознаки підготовки до його вчинення, співробітники правоохоронних органів під час пізнання окремих явищ та слідів широко використовують діагностування різноманітних об'єктів, їх станів, процесів, які мають відношення до події кримінального правопорушення. При цьому не треба ототожнювати діагностичний напрям пізнання в криміналістиці з доказуванням у кримінальному провадженні, оскільки доказування є практичною діяльністю, регламентованою законом. Результати ж криміналістичної діагностики, як й інших криміналістичних досліджень, є лише різновидом отриманих фактичних даних, необхідних для розумових процесів доказування. В слідчій діагностиці, в основному, розпізнаються та пояснюються властивості, стани й інші особливості обстановки вчинення злочину (просторові, часові, речові) та особи, які брали участь в ньому, елементи механізму злочину в цілому та його окремих етапів, кримінальні й криміналістичні ситуації [2, с. 65–66]. Ми цілком погоджуємося в цьому з М.П.Яблоковим і підкреслюємо, що якщо діагностування здійснюється слідчим, прокурором під час кримінального провадження, то воно має значення мисленневих операцій, своєрідних проміжних кроків у розв'язанні поставлених завдань досудового розслідування, не фігурує в матеріалах кримінального провадження, не має доказового значення. Це слідчі версії, діагностика місця події без будь-яких висновків в протоколі проведення цієї слідчої (розшукової) дії, діагностика стану знаряддя злочину, особи злочинця тощо.

Сьогодні зі зміною виконуваних органами досудового розслідування функцій головними споживачами напрацювань криміналістичної

діагностики у кримінальному провадженні стають слідчі, прокурори, спеціалісти, експерти, а під час судового розгляду кримінальних проваджень — суд. Актуальною в цьому контексті є також проблематика можливості, необхідності, порядку й умов застосування криміналістичної діагностики оперативними співробітниками під час проведення оперативно-розшукових заходів та слідчими, прокурорами, співробітниками уповноважених оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ця проблема була і залишається майже недослідженою і недостатньо висвітленою у вітчизняній криміналістичній літературі. Зазвичай, про діагностику ведуть мову у зв'язку з дослідженням проблем проведення експертних досліджень і не помічають її зв'язку з тактико-криміналістичними проблемами. Зокрема, не часто звертається увага науковців й практиків на роль і місце криміналістичної діагностики в забезпеченні результативності проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Як відомо, огляд місця події відносять до важливих слідчих (розшукових) дій, метою яких є безпосереднє сприйняття слідчим та іншими учасниками обстановки місця події, місцевості, приміщень тощо для виявлення, фіксації й вилучення слідів злочину, речових доказів, а також з'ясування обстановки події та інших обставин, що мають значення для досудового розслідування і кримінального провадження загалом. У ході огляду, як правило, розв'язується комплекс спеціальних завдань, спрямованих на виявлення елементів злочину і встановлення зв'язків між ними. Наприклад, для розслідування вбивства, вчиненого з використанням вогнепальної зброї, слідчий, прокурор встановлює особу жертви, особу злочинця, співучасників і очевидців злочину, мотиви вбивства, спосіб, місце, час, обстановку і, що важливо, — знаряддя вбивства за виявленими на місці слідами його застосування. Вірогідність створеної слідчим моделі злочину залежить від наявності у нього спеціальних знань у галузі балістики, судової медицини та загальних положень криміналістичної техніки, зокрема, знання ним механізму утворення слідів пострілу, прийомів і методів їх виявлення, фіксації. На слідчого покладена відповідальність за правильну організацію роботи слідчої групи та проведення огляду місця події так, щоб було виявлено якомога більшу кількість доказів і встановлено ті з них, які вказують на фактичні обставини вчинення конкретного злочину, в конкретному місці, конкретними особами. Тому вже в ході огляду слідчий може самостійно й користуючись допомогою спеціаліста вирішити низку тактично важливих діагностичних питань, таких як визначення виду

застосованої зброї, напрямку й дистанції пострілу, місця знаходження особи, яка стріляла, ймовірної наявності очевидців злочину або осіб, які могли бачити злочинця чи жертву напередодні або відразу після вчинення злочину тощо.

Уявлення матеріальної обстановки місця події як певної структури та діагностування її з позиції системного підходу має на меті забезпечення як аналізу кожного з елементів системи, так і аналізу всієї системи в цілому. В якості елементів виступають сліди злочину в широкому розумінні цього слова. Виникнення матеріальних носіїв криміналістично значущої інформації, яка використовується в діагностуванні, зумовлене в першу чергу елементами механізму злочину, суб'єктивними властивостями особи (її навичками, звичками, знаннями, вміннями), способом скоєння злочину (з урахуванням предмета посягання, характеру дій), підготовчими й наступними діями щодо виконання злочинного наміру та діями з приховування злочину. Важливо підкреслити, що всі ці елементи, що є об'єктом діагностування, взаємопов'язані, до того ж, прояв цих зв'язків підпорядкований певним закономірностям, серед яких простежуються як однозначні зв'язки, та й імовірні; як прості, так і складні. Виявлення та аналіз цих зв'язків є одним із завдань криміналістичного діагностування, що здійснюється під час огляду місця події. Доволі тісно пов'язані із механізмом злочину ті предмети, які здатні виконувати роль речового доказу, що дає можливість спіймати злочинця на гарячому. До них можна віднести: сліди, що утворилися в результаті злочинного діяння (сліди зламу, механічні пошкодження на одязі злочинця); предмети та сліди, які сприяють встановленню часу, місця, способу, обстановки вчинення злочину; предмети та сліди, що свідчать про підготовку, вчинення і приховування злочину певною особою. На пошук таких слідів під час проведення огляду місця події мають бути спрямовані зусилля слідчого. Враховуючи місце слідів серед речових доказів та їх інформаційну роль, можна дійти до обґрунтованого висновку про те, що сліди є одним із найбільш розповсюджених об'єктів криміналістичного діагностичного дослідження.

Неабияке значення має криміналістична діагностика і в слідчому експерименті. Частиною 1 ст. 240 КПК України визначається, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. Слідчий експеримент як окрема слідча (розшукова)

дія полягає в проведенні за рішенням слідчого, прокурора дослідних дій, спрямованих на перевірку можливості сприйняття особою певних фактів, вчинення в певному місці й певним способом чи з використанням певних знарядь конкретних дій, існування визначених подій в минулому, з'ясування механізму утворення слідів тощо. Складовою слідчого експерименту є проведення його в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія мала місце в минулому. Тому до проведення дослідних дій і випробувань під час проведення слідчого експерименту треба отримати найбільш повні відомості щодо обставин події, яку перевіряють, та здійснити відтворення обстановки, в якій буде проведено експеримент. Такі дані можуть бути встановлені в результаті проведення інших слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень або ж бути припущеннями, що витікають із висунутих слідчих версій. Слідчий експеримент проводять для перевірки наявних даних і припущень щодо можливості за певних умов щось чути або спостерігати чи сприймати іншими органами відчуття, здійснювати певні або інші дії, виготовити певні предмети, проникнути певним або іншим способом у приміщення, на територію, перемістити вантаж, здолати конкретну відстань за допомогою технічних засобів чи без них. Дослідним шляхом може бути підтвердженою можливість існування чи певного перебігу в минулому окремих подій, явищ [1, с. 534–535]. Наведений нами аналіз слідчого експерименту повністю узгоджується із закономірностями, методиками криміналістичного діагностування.

Тривалий час в кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі зв'язок між доказами і предметом доказування розглядали в основному як причинний зв'язок. Проте причинний зв'язок за всієї його важливості й розповсюженості не є єдиним і не може бути ототожнюваним із всезагальним закономірним зв'язком та взаємозумовленістю явищ об'єктивного світу. Тому криміналістами здійснено чимало досліджень, які ставили за мету вивчення не тільки причинних, а й інших форм зв'язку, що можуть бути виявлені в процесі дослідження доказів [3, с. 11]. Виходячи з науково розробленого поняття діагностики та завдань криміналістичної діагностики, В.Г. Гончаренко визначає три категорії властивостей і умов, вивчення яких допомагає юристу в досягненні істини: внутрішня (властивості й стани об'єкта), зовнішня (час, місце, функціонування об'єкта), механізм виникнення і розвитку процесів (взаємодія об'єктів між собою, послідовність дій тощо). Погоджуючись з визначенням криміналістичної діагностики, яку запропонував Ю.Г.Корухов, як дослідження властивостей і станів

об'єкта (ситуації) з метою встановлення змін, що відбуваються в ньому, визначення причин цих змін та їх зв'язку з вчиненим злочином, В.Г.Гончаренко уточнює, що не лише із злочином, а й з будь-якою подією, що потребує правового регулювання [4, с. 41].

Важливу роль під час діагностування, що має місце в ході досудового розслідування, відіграють побудова й перевірка гіпотез — криміналістичних версій. Без конструювання, перевірки, уточнення, прикінцевого прийняття гіпотези, аж до переходу від неї до вірогідного висновку, діагностування є неможливим. При діагностуванні може бути висунуто декілька версій, що відбивають багатоваріантність умов, кожна з яких не повинна бути суперечливою. Ю.Г. Корухов справедливо підкреслює, що обґрунтованість гіпотези в діагностиці визначається тією галуззю наукового знання, яка виступає в даному випадку як базис конкретного дослідження. Побудова гіпотези завжди пов'язана з припущеннями щодо властивостей, фактів, зв'язків між явищами, причин змінення властивостей чи явищ. В діагностиці припущення може вважатися головним елементом гіпотези. Під час діагностування воно повинно задовольняти низці умов, головною з яких може вважатися та, що припущення повинно бути здатним пояснювати всі факти, які відносяться до досліджуваного явища. Криміналістична діагностична гіпотеза не може бути визнана задовільною, якщо вона побудована не на всіх встановлених фактах, а тільки на частині з них, залишаючи без пояснення інші. Цілеспрямованість діагностування забезпечується сконструйованою гіпотезою на підставі виявлення і дослідження ознак, до того ж, не довільно взятих, а суворо визначених ознак, які повинні перебувати в раціональному зв'язку з висунутим припущенням. Органічний зв'язок гіпотези і ознак відображає гносеологічну сутність діагностування [5, с. 60]. Ознаки, на підставі яких здійснюється діагностування під час досудового розслідування, встановлюються слідчим в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій. Треба розуміти сутність таких ознак і правильно визначати їх значення для розв'язання криміналістичних діагностичних завдань.

Так, для висунення обґрунтованих версій щодо вчинення злочину шляхом використання вибухових пристроїв, причин вибуху та причетних до нього осіб, обрання напрямів проведення досудового розслідування загалом і порядку проведення окремої слідчої (розшукової) дії важливе значення має своєчасне й повне попереднє дослідження слідів вибуху на місці події. Діагностичні дослідження проводяться стосовно всіх без виключення вибухотехнічних об'єктів, виявлених на місці події.

Одна група питань направлена на визначення стану й придатності вибухових речовин, вибухових пристроїв та їх окремих елементів до здійснення вибуху, оцінку факторів ураження, причин та механізму руйнування або пошкодження різноманітних об'єктів, виявлених на місці вибуху. Інша група поставлених питань і отриманих відповідей на них дає змогу встановити обставини, за яких відбулися конкретні дії. Отже, до основних завдань діагностичного дослідження, розв'язання яких сприяє досягненню мети розслідування, відносять: визначення природи вибуху, встановлення його епіцентру й потужності в тротиловому еквіваленті, встановлення виду підірваної речовини і геометричних розмірів вибухового пристрою або заряду вибухової речовини, визначення виду засобу ініціювання і способу підриву, встановлення способу виготовлення і принципу функціонування вибухового пристрою, виявлення слідів інструментів та обладнання, які були використані для виготовлення вибухового пристрою, а також інформації щодо особи, котра виготовила вибуховий пристрій, встановила його або здійснила підрив. Попереднє дослідження на місці події й розв'язання діагностичних завдань здійснюють за мірою виявлення певних або інших слідів вибуху. Визначити яку-небудь сувору послідовність проведення попереднього дослідження слідів вибуху неможливо, тому що матеріальна обстановка і ступінь її зміни при кожному вибуху різні й мають свої особливості. Проте, характер питань, що розв'язуються в межах діагностичного дослідження, є загальним для всіх місць вибухів, що дає змогу виокремити основні складові і вказати на способи й методи отримання певної або іншої попередньої інформації, котра потрібна як для організації оперативно-розшукових заходів, так і для цілеспрямованого подальшого огляду місця події [6, с. 66].

Діагностичне завдання під час досудового розслідування виникає зазвичай в проблемній ситуації, що зумовлена дефіцитом або непевністю чи неповнотою інформації відносно сутності процесів, явищ, станів об'єкта, які вивчаються. Таке завдання формулюється в результаті вивчення ситуації, що склалася на певний момент досудового розслідування, та аналізу наявних джерел інформації з урахуванням кола обставин, які підлягають встановленню й доказуванню у конкретному кримінальному провадженні. При цьому діагностичні завдання мають таку спрямованість: встановлення походження певного або іншого явища чи процесу; визначення характеру зв'язків між предметами, процесами, явищами; встановлення механізму дій; визначення початкового стану предметів чи явищ, взаємодії частин механізму між собою

або з навколишнім середовищем; визначення властивостей виробу та способу його виготовлення й інші завдання.

Під час доказування виникає необхідність встановлення окремих допоміжних, додаткових фактів, які не входять до обставин, що підлягають доказуванню і слугують лише засобом для встановлення обставин, які складають предмет доказування у кримінальному провадженні про конкретний злочин. Подібні факти є додатковими для встановлення обставин, що входять до предмету доказування. На підставі інформації, яку отримують під час здійснення доказування, суб'єкт доказування отримує певний інформаційний продукт, який об'єднує в одне ціле обставини, що входять до предмету доказування, додаткові факти, а також обставини, які пов'язані з механізмом відображення предмета доказування в навколишньому середовищі. В цьому важливу роль також відіграє використання слідчим можливостей криміналістичної діагностики.

Так, дослідження закономірностей відображення злочинної діяльності в бухгалтерській інформації дає змогу розширити знання щодо закономірностей механізму злочину у сфері економіки, що створює передумови для більш успішного виявлення й розкриття цих злочинів. В бухгалтерській інформації в прихованому вигляді відбивається процес впливу злочинної діяльності на економічну і фінансову діяльність суб'єктів господарювання, а тому в бухгалтерській інформації відбиваються ознаки і сліди злочинної діяльності. Процес виявлення ознак і слідів у вигляді різноманітних протиріч у фінансових документах часто називають криміналістичною діагностикою. Сутність концепції криміналістичної діагностики злочинів на основі бухгалтерської інформації складає сукупність поглядів на методологічні основи використання бухгалтерської інформації у боротьбі з економічними злочинами, принципи економіко-криміналістичного аналізу як засобу діагностики злочинів. В основі такої концепції лежить теорія криміналістичної діагностики, яку можна розглядати як окремий метод пізнання механізму злочину на основі його відображення на об'єктах матеріального світу. Закономірне виявлення ознак і слідів злочинної діяльності, які відобразилися в бухгалтерській інформації, може забезпечити економіко-криміналістичний аналіз як інструмент криміналістичної діагностики, направлений на виявлення невідповідностей в бухгалтерській інформації, й подальша криміналістична оцінка цих невідповідностей.

Важливим елементом криміналістичного діагностування є встановлення причинно-наслідкових зв'язків та визначення речової структури

обстановки місця події. Із визначення поняття криміналістичної діагностики можна виокремити такий важливий напрям, як встановлення причини (причинного зв'язку), що є завданням діагностики, до того ж будь-якої, а не лише криміналістичної чи експертної. При цьому під об'єктом, який діагностується, розуміють як окремий предмет, так і всю подію, явище в цілому. Кожна подія, явище, в тому числі й злочинне, закономірно відображається як взаємодія фізичних тіл й матеріальних процесів, які при цьому відбуваються. Трактуючи криміналістичну діагностику як складний пізнавальний процес, що містить різноманітні логічні форми пізнання, направлені на визначення властивостей і станів об'єкта, встановлення змін, що в ньому відбулися, визначення причин цих змін і їх зв'язку з подією злочину, криміналістика створює теоретичну базу і методологічну основу встановлення причинно-наслідкових зв'язків процесу відображення злочину.

Злочин чи кримінальний проступок як соціально-небезпечне протиправне діяння людини в усіх випадках пов'язаний з використанням різних матеріальних об'єктів, часто з їх руйнуванням, зміною початкового стану і розташування, що запам'ятовується в свідомості людей, і в залежності від характеру й тяжкості породжує комплекс наслідків — від елементарних слідів до катастрофічного руйнування навколишньої обстановки. Багато які, а надто тяжкі злочини — вбивства, розбійні напади, звалтування, підпали, крадіжки та інші ретельно приховуються, що породжує нові наслідки, вносить зміни до навколишньої обстановки і впливає на поведінку людей. В результаті створюється особлива, кримінальна ситуація. Пізнаючи властивості об'єкта та його стан, відмічаючи зміни цього стану у порівнянні з тими, що існували, з'ясовують питання щодо причини таких змін. Здійснюючи діагностику матеріальних і ідеальних слідів як наслідків злочину встановлюють сутність подій, що призвели до їх виникнення, причетність до таких подій конкретних осіб. Тим самим встановлюється подія кримінального порушення і винні у його вчиненні особи.

Досудове розслідування кримінальних проваджень завжди пов'язане з вивченням наслідків злочину, здійснюється на підставі вивчення фрагментів кримінальної ситуації, які збереглися, та її відображення в навколишніх об'єктах. В зв'язку з виявленням ознак злочину під час досудового розслідування виникає низка завдань, основними з яких є: встановити, чи справді було вчинено злочин або кримінальний проступок або ж вчинене діяння не має ознак кримінальної караності; яке саме кримінальне правопорушення вчинено і ким саме; якою є

кримінальна кваліфікація даного діяння; з'ясувати всі обставини, що мають значення для кримінального провадження; якщо є достатні підстави і перевірені докази, то сформулювати підозру і повідомити про неї особу, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення; з'ясувати причини й умови, що сприяли вчиненню злочину. Це лише загальний перелік основних завдань досудового розслідування, для розв'язання яких потрібно здійснити діагностику. Окрім них перед слідчим, прокурором виникає багато опосередкованих характером діяння і специфікою його вчинення та наслідками окремих завдань. Наприклад, потрібно встановити: чи пов'язаний і як саме певний або інший об'єкт, який виявлено у певному місці або в особі, з подією, яку досліджують; яким є характер таких зв'язків; які причини настання певних або інших наслідків; яким був початковий стан предметів та інші питання. В залежності від розв'язання цих завдань вирішуються питання щодо віднесеності і допустимості певного джерела та інформації, яка розкриває фактичні дані, що можуть бути належними доказами в кримінальному провадженні, чи можуть бути ці докази включені до системи доказів і яким є ступінь надійності кожного з них та системи доказів загалом.

При цьому слідчим, прокурором активно використовуються криміналістичні засоби й методи роботи з встановленою інформацією, яка за наявності достатніх підстав використовується для доказування обставин вчинення злочину, вини або невинуватості особи в його вчиненні. Неабияку роль у діагностуванні відіграє надана слідчому допомога спеціалістів з різних галузей знань. Наприклад, специфічність слідів і предметів, які можуть бути виявленими під час досудового розслідування за фактом виявлення незаконного виготовлення наркотичних засобів в ході огляду приміщень і устаткування лабораторії, зумовлює доцільність участі в такому огляді спеціалістів в галузі органічної хімії. Спеціаліст допоможе слідчому визначити вид і склад виявлених речовин, розібратись в призначенні наявних в приміщенні предметів і обладнання, змісті виявлених рукописних записів тощо. Так, спеціаліст під час проведення огляду може вказати слідчому на те, що ознаками незаконного виготовлення синтетичного наркотику фенаміну можуть бути виявлені в приміщенні хімічні речовини: метилбензилкетон, формамід технічний, хлороформ, дихлоретан, бензол, дистильована вода, 40% розчин сірчаної кислоти, луги, медичний спирт, оксид кальцію, машинне масло. На створення в конкретній лабораторії наркотику можуть вказувати хімічні процеси, що спостерігаються візуально, зокрема, наявність

маслянистого шару як результат додання лугів в реакційну суміш, випадіння в осад кристалів білого кольору в результаті змішування суміші з розчином сірчаної кислоти в медичному спирті, а на лабораторному посуді можуть бути залишки основних і супутніх продуктів синтезу й очищення фенаміну у вигляді кристалів білого кольору [7, с. 82]. Отже, роль спеціаліста є важливою у розв'язанні діагностичних завдань, які вирішуються не лише під час експертного, а й в ході попереднього діагностичного дослідження матеріалів і речовин, яке здійснює слідчий. Такі завдання спрямовані на встановлення слідчим їх властивостей і складу, а також призначення або галузі використання.

Висловлені міркування дають підстави для висновку про те, що роль криміналістичної діагностики не обмежується розв'язанням завдань в галузі експертних чи інших спеціальних досліджень, які здійснюються під час досудового розслідування кримінальних проваджень. Важливе значення криміналістична діагностика, її методи та результати застосування мають для вирішення низки тактичних завдань, що виникають перед слідчим під час висунення версій, планування й організації розслідування, підготовки й проведення окремих слідчих (розшукових) дій, оцінки й використання отриманих доказів у доказуванні.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
2. Криміналістика: учеб. / отв. ред. Н.П. Яблоков. — 2-е изд. — М.: Юристъ, 2001. — 718 с.
3. *Холина Е.А.* Криміналістическа характеристика причинно-слідственных связей при производстве судебных экспертиз: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Е.А. Холина. — Люберцы, 2011. — 22 с.
4. Криміналістика. Академічний курс: підруч. / Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, В.І. Бояров та ін. — К.: ЮрінкомІнтер, 2011. — 504 с.
5. *Корухов Ю.Г.* Криміналістическа діагностика при расследовании преступлений: науч.-практ. пособ. / Ю.Г. Корухов. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. — 288 с.
6. *Гора І.В.* Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених з використанням вибухових пристроїв та вогнепальної зброї: навч. посіб. / В. Гора, В.А. Колесник. — К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2009. — 164 с.
7. *Гора І.В.* Наркобізнес і наркоманія: криміналістичні аспекти протидії: навч. посіб. / І.В. Гора, В.А. Колесник. — К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. — 108 с.

Резюме

Использование возможностей криминалистической диагностики имеет значение не только для решения диагностических задач, возникающих в деятельности эксперта или специалиста с целью исследования различных объектов, но и для обеспечения решения

ряда тактичних задач, що виникають перед слідчим у час організації розслідування, висунення слідствених версій і проведення окремих слідствених (розшукових) дій.

Summary

Use of opportunities criminalistic diagnostics is important not only for the solution of diagnostic problems arising in activity of an expert or a specialist with the purpose of research of various objects, but also for solution of some tactical problems arising before the inspector during the organization of investigation, raising investigatory versions and carrying out of separate investigatory (search) actions.

УДК 343.985

**В.К. Весельський, канд. юрид. наук,
професор, начальник кафедри**

Національна академія внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ

У статті розглядаються окремі тактичні прийоми та критерії їх допустимості. Виділяються основні (законність, науковість, моральність) та додаткові критерії допустимості, обумовлені вимогами нового кримінального процесуального законодавства України, існуючою практикою правозастосування.

Теорія і практика слідчої діяльності постійно породжує нові тактичні прийоми, обумовлені потребами практики і новими можливостями науки та техніки, що розвиваються. Актуальність досліджень у вказаному напрямі обумовлюється й набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (далі — КПК) України від 13 квітня 2012 року [1], що змінив порядок кримінального провадження, орієнтований на дотримання високих європейських стандартів. Однак, не всі прийоми і засоби, що народжуються на практиці, пропонуються наукою, є безперечними, підлягають безумовному використанню у діяльності з розслідування злочинів. Тому постійно ведуться суперечки про правомірність і допустимість практичного використання різних засобів і прийомів у слідчій діяльності. Дискутуючих умовно можна розділити на дві групи: прихильники чистоти процесуальної форми і ті, хто турбується про вдосконалення засобів і прийомів слідчої діяльності.

Вважаємо, що кожний прийом, засіб процесуальної діяльності повинен оцінюватися не тільки з позиції прямого припису закону, але з урахуванням можливих особливостей їх реалізації.